

JUSTINIAN'S INSTITUTES, translated with an Introduction by Peter Birks & Grant McLeod, Cornell University Press, Ithaca — New York, 1987.

Јустинијанове *Институције*, по свему судећи, нису биле обухваћене првобитним планом законодавне комисије. Када је окончан рад на *Дигестима*, док се огроман рукопис преписивао у потребном броју примерака, започет је и завршен рад на овој књизи, намењеној „омладини жељној знања“ да не би учила право „по старим причама“. Вероватно је иницијатор био Трибонијан.

Свакако да су Гајеве *Институције* дале већи допринос развоју права, претварању права из вештине у науку, јер пре њих не постоји нешто слично, а служиле су као узор и Јустинијановом приручнику. Али, оне су до 1816. биле непознате јавности, осим у одломцима које је користила комисија при састављању *Дигеста*, а то је приличан број одломака из прве и друге књиге, нешто мало из треће и ниједан из четврте књиге. Насупрот томе, Јустинијанове *Институције* биле су познате још од XIII века и биле темељ не само правних студија, него и универзитетског образовања уопште.

Чини се да некада научници англосаксонског света, иако по страни од подручја на коме је римски утицај био одлучујући, или баш захваљујући томе, имају бољи увид у стварни домашај цивилизацијских токова који су обликовали Западну Европу. Тако, примера ради, они деле савремене правне системе на оне који припадају „општем праву“ (Common Law) и оне који спадају у „дивилну“, тј. римску правну традицију. Доналд Кели је писао: „Римско право је било једно од најважнијих средстава вишег образовања у Европи од XIII до XIX века... и *Институције* (најпре у Гајевој, затим у Јустинијановој и коначно у националној верзији разних европских држава) представљале су један од основних уџбеника западне цивилизације, по свој прилици најутицајнији увод у социолошко мишљење. Извесно је да је велика већина оних који су се бавили проблемима друштва пре Савињија била правничког образовања. Затим: римско право је било готово непресушни извор хипотеза, метода, формула и концепата за систематско мишљење о друштвеној структури и процесима; чак и за оне који су, као Маркс, реаговали против њега, иако негативан, утицај римског права био је знатан (1). Коначно, кроз своје идеале, систематски облик и практичне циљеве, римска правна наука је пружила 'научни' и 'философски' модел за разумевање људског друштва. Специфичан однос између старе правничке традиције и нових облика хуманитарних наука, укључујући економију, социологију и антропологију, већим делом тек треба да буде проучен“ (2).

*

Питер Беркс (Peter Birks), тадашњи професор Правног факултета у Единбургу, и његов асистент Грент Меклауд (Grant McLeod) били су током 1986. године гости нашег Факултета и држали предавања на редовном курсу и за чланове клуба „Forum romanum“. Меклауд је на састан-

(1) Маркс се жалио на „троеобни“ (trichotomisch) метод који им је наметао њихов професор Савињи (у писму Хајнриху Марксу од 10—11. новембра 1837, тачно, дакле, пре сто педесет година, када је још био студент. Па ипак је написао коментар приватног права на три стотине страница (Marx-Engels, *Gesamtausgabe*, I, Берлин, 1927, стр. 213). Податак цитирам према Келију, јер су моји покушаји да до овог дела младог Маркса дођем засада безуспешни (D. Kelly, *Gaius noster — Substructures of Western Social Thought*, „The American Historical Review“, vol. 84, № 3, June 1979). Кели је такође објавио чланак у истом часопису *The metaphysics of Law, An Essay in Very Young Marx*, № 83, 1978, стр. 350—367).

(2) Kelly, *нов. дело (Gaius noster...)*.

ку Друштва за античке студије СР Србије говорио управо о начелима којима су се руководили при превођењу *Институција*, чије је штампање било у току.

Превод је објављен у САД, где је штампан и превод *Дигеста*, иако је и он дело британских професора на челу са Вотсоном (3). Млађи брат по језику има више новца.

Наравно да је, као и код других већих европских народа (Француза, Немаца, Италијана) и у Великој Британији било више превода Јустинијановог уџбеника. Чак и у скромним оквирима наших могућности и трајања постоје два превода на српскохрватски (Радовановићев из 1864. и Бакотићев из 1905) (4), а у припреми је, како сам обавештен, и трећи на коме ради А. Ромац. Постоје енглески преводи Сендерса из 1853, Мојла из 1883 (оригинал и превод су објављени одвојено), Лија из 1944 (неколико издања, последње — репринт из 1985 — у коме су испуштени неки делови и измењен ред параграфа (5)). Последњи се превођењем овог дела бавио професор Томас из Лондона (6), али му аутори замерају исувише веран превод и скупу опрему књиге која ју је удаљила од студентских џепова (7). Гајеве *Институције* преводио је Ф. де Зулуета (8) (у посебној књизи дао је коментар — као што су учинили и Беркс и Меклауд), а нови превод припремају Гордон и Робинсонова (9). Беркс најављује скорашњи излазак из штампе свог коментара Јустинијанових *Институција*.

*

Беркс и Меклауд су користили као оригинал фотокопију Кригеровог издања. Иако више, од век и по стар, овај текст, урађен на немачком педантеријом, заслужује поверење. Тако сам и ја поступио у свом преводу Гајевих *Институција* (10). Тиме се словослагачи спасавају тешког искушења које представља слагање латинског текста, са много различитих типова слова, заграда, бројева, нота. Једино се чини да није требало задржати и пагинације Кригеровог издања. Читаоца може збунити када на десној страни, оној где је превод, нађе страну 61, затим 63, а на одговарајућој левој: 14, 15. То отежава и цитирање, јер се бројеви неких страна двапут јављају (и у предговору постоје стране 14 и 15).

Аутори су у *Уводу* на двадесетак страница дали концизан и веома инструкториван преглед историје настанка Јустинијанове кодификације, затим објаснили како је Гајев систем трипартиције утисао на компилаторе (11), и на права европских земаља. Коришћена су, између осталог, дела Тонија Хонореа, професора из Оксфорда, на коме је једно време студирао и асистент Питер Беркс (12).

Раширено је схватање да „без муке нема науке“, да лекови морају бити горки. Додајмо да је некада латински био говорни језик академских кругова Европе тако да је коришћен углавном оригинални текст, а

(3) *Digest*, Pennsylvania, 1985.

(4) Више о томе: Станојевић, *О једном заборављеном преводу Јустинијанових Институција*, „Гласник Правног факултета у Крагујевцу“, 1984, стр. 150—168.

(5) Moyle, *The Institutes of Justinian*, Oxford, 1883; Lee, *The Elements of Roman Law*, London, 1944, пето издање 1956, репринт 1985. За Сендерсово (Sanders) издање немам података осим године издања.

(6) J. A. C. Thomas, *The Institutes of Justinian, Text, Translation and Commentary*, Cape Town, 1975.

(7) *Ibid.*, стр. 27.

(8) F. De Zulueta, *The Institutes of Gaius, I: Text and Translation; II: Commentary*, Oxford, 1946. и 1953.

(9) W. M. Gordon and O. F. Robinson, *The Institutes of Gaius, A Parallel Translation* (у штампи).

(10) Гај, *Институције*, Београд, 1984.

(11) Поред Келијевог цитираног чланка, о томе је писао још Питер Стајн (Peter Stein), *The Fate of the Institutional System*, „Зборник радова у част Паула ван Вармелса“ (Paul van Warmels), стр. 218—227. У своју монографију о Гају (која је у штампи на француском језику) додао сам поглавље које говори о судбини Гајевог дела и система „трипартиције“ у средњем веку (глава XI), али сам те редове, на жалост писао пре него што сам имао у рукама овај превод.

(12) Honoré, *Gaius, a Biography*, Oxford, исти писац: *Tribonian*, London, 1978.

превод је служио као помоћ за разумевање тежих места. Али, данас су времена другачија. Лекови имају укус поморанџе, а латински је на маргини средњошколског образовања. Циљеви цивилизације су готово увек били хедонистички, а данас више него икада. То намеће и нови прилаз превођењу класичних дела.

Аутори су се трудили да дају савремени енглески еквивалент оригиналу. Старији писци по правилу задржавају мноштво оригиналних латинских израза. Постоји, чак, тенденција мистификације оригинала, тако да се дешава да оно што је колоквијални израз добије карактер техничког термина. Компромисно решење је дати превод и заграду ставити оригинал. Беркс и Меклауд су ово избегавали у највећој могућој мери јер заиста преводе. Ево неколико примера. *Fideicommissum* је *Trust* (стр. 87). *Bonorum possessio* дало је *Estate possession* (стр. 103). *De literarum obligationem* превео са *Obligations by writing* (стр. 113); *De consensu obligatione* — *Obligations by agreement* (*ibidem*). Док већина преводаца оставља непреведене квазиконтракте и квазиделикте, Беркс и Меклауд су покушали, чини се успешно да преведу као *Obligations as though from delict, as though from contract*, што веома подсећа на Радовановићев превод из прошлог века: „Обвезности као по уговору, као по кривици” (13). То више одговара духу оригинала. Римски класични правници, па и они из посткласичног периода, не употребљавају *ex quasi-contractu, ex quasidelicto, vel; quasi ex contractu, quasi ex delicto*. Први је Теофил у својој *Парафрази Институција* употребио *quasicontractus*.

Постоји и италијанска изрека да је са преводима као са женама: или су лепа или су верна. Код жена верност ипак не шкоди лепоти, али код превода, свакако, шкоди. У *Уводу* се аутори опредељују против „опесивне верности” и „формалне тачности” (стр. 27). Постоји још једна околност која је нагонила одступању од верности: латински је веома економичан, јер спада у синтетичке језике, на супрот енглеском који је, као и већина савремених, аналитичан. Наслов *Quibus alienare licet vel non* овде је преведен као *The power to alienate*, што више одговара духу енглеског од дословног: „Којим лицима јесте а којима није дозвољено да отуђују”. Друга књига почиње: „После лица у претходној књизи, прелазимо на ствари.” Буквални превод овог места, које је преузето из Гаја (2.1) гласио би: „У претходној књизи изложили смо право које се односи на лица, а сада да погледамо о стварима.” Запажамо колико је овакав превод на енглески економичнији у речима — за једну трећину, отприлике. Негде се, наравно, није могло без оригинала, тако да је задржано: *stipulatio, poxa, manus*. Одговарајућих речи за наведене нема ни у енглеском ни у нашем језику или би оне могле да наведу на погрешан пут (*manus*).

Већина аутора прихвата Хушкеову хипотезу да су *Институције* настале тако што су два професора, Теофил и Доротеј, направили по два коментара, а Трибонијан извршио последњу редакцију, „полирање” и прилагођавање новом праву, додао неке програмске и политички обојене фразе (14). Има, дакле, делова који су у духу класичне традиције, јер су се Теофил и Доротеј служили старим узорима, у првом реду Гајем. А има и оних делова који одају стил посткласичног „барока”, који су бомбастични и бирократски китњаст. Беркс и Меклауд признају да су били у искушењу да ове нове делове дају у „викторијанском” стилу. То би било као када бисмо ми употребили славеносербски. Слично је поступила Радмила Шалабалић преводећи *Сатирикон* Петронија Арбитра (15). Тамо скоројевић и бивши роб говоре нишким наречјем, преварант далматинско-приморских итд. Али овде је реч о преводу „лепе” књижевности, која оставља више слободу од једног правног приручника са законском снагом. Беркс и Меклауд су одустали од ове занимљиве идеје, али се надају да ће се, ипак, препознати такви делови, иако је њихова оппезност донекле ублажена (стр. 28). Негде су од једне реченице стварали две (стр. 139—4.9), и тим одступањем олакшали читање.

(13) Напоменимо да класично римско право, па и посткласично, не зна за израз „квазиконтракт” или „квазиделикт”. У изворима се налази „*quasi ex contractu*”, „*quasi ex delicto*”. Први пут се *квазиконтракт, квазиделикт* срећу у Теофиловој парафрази *Институција*.

*

Књига је спартански опремљена, међутим са укусом. Да би смањили трошкове, издавачи су користили двостубачни ситан слог. Превод заузима више простора од оригинала, али су ову незгоду отклонили тиме што у оригиналу има бројних примедба при дну, а у преводу су испуштени. Тако енглески текст хвата корак са латинским. На крају су додати речник, списак скраћеница које се односе на латински оригинал и стварни регистар. У речнику, су објашњени неки основни институти и појмови римског права, што је посебно корисно за студенте англосаксонске правне формације у чијем образовању римско право не чини обавезну материју.

*

У целини гледано, ово је успео покушај новог прилаза једној старој теми. А пружити новину после пет-шест претходника заиста није лако. Узимајући у обзир новију литературу, користећи традицију, али без робовања ни њој нити латинском оригиналу, аутори су остварили живо штиво, блиско укусу данашњег читаоца. Можемо се сложити са мишљењем Сузане Трегијари са Катедре за класичне студије на Стенфорду: „Овај превод је одличан, веома читљив и снабдевен корисним речником. Увод у коме се дају основни подаци представља свеж поглед на *Институције* и њихов трајни значај.”

Обрад Станојевић

Буро Вуковић, *МЕЂУНАРОДНО ГРАЂАНСКО ПРОЦЕСНО ПРАВО*, „Информатор”, Загреб, 1987, стр. 247.

1. Неколико година после објављивања књиге *Изузеће од грађанске јурисдикције* добили смо, из пера истог аутора и у издању истог издавача, још једну књигу посвећену проблемима Међународног приватног права. Међународно грађанско процесно право заиста представља, како то и сам аутор у предговору каже, обраду целокупне материје ове дисциплине. Није наодмет у овим уводним реченицама истаћи и мотиве који су писца окренули послу чији је резултат сада испред нас. Потребе студената права и потребе праксе опредељују аутора, те он сам своје дело назива *Удбеником* (мада не и приручником за практичаре). Овоме ћемо се вратити касније.

Сам назив који користи професор Вуковић није нов у домаћој правној књижевности (в., нпр., Eisner, *Међународно приватно право II*, Загреб, 1956, стр. 225). Због евентуалних асоцијација приликом сврставања ове материје на основу усвојеног назива, истичемо да писац сматра материју делом међународног приватног права (стр. 3), за разлику од емментног професора Eisnera који је, усвајајући исту терминологију, пре спреман да ову материју сматра допуном него делом МПП (стр. 227). Међутим, у одабиру питања, која спадају у ову материју, поменута два аутора се битно не разликују.

С обзиром на основну *удбеничку* намену дела, његов драгоцен квалитет је јасност стила и језика. Реченица је смислена и релативно кратка. Понављања начелно нема, а када се, и јавља то се чини углавном поводом извора норми које регулишу поједина питања. Оно је тада у функцији, те не утиче на квалитет садржаја, већ, евентуално, само на стил. Међутим, овакав приговор би могли изнети само језички чистунци па због њих то и помињемо, лично га не сматрајући битним. Терминологија

(14) *Constitutio Imperatoriam maiestatem*, 6.

(15) Петровије Арбитер, *Сатурикон*, Београд, 1976.